

Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1944-01-02, iš Štuthofo - į Vilnių

Stutthof, 2 Januar 1944

Prof. Dr. Balys Sruoga
Lager Stutthof b/Danzig
Block XI

Stutthof, 2 Januar 1944

Vanduk, Rūpintojėle miela! Heute kam Dein Brief v. 12-XII, - danke, - danke! Du kannst Dir nicht vorstellen, wie teuer ist mir jedes Wort aus der lebendigen Welt! Mein Gott, - wie wenig meinen Briefen Du hast bekommen! Ich schreibe Dir am jeden Sonntag, u. Du hast statt 5 (fünf) Briefen nur Anfang u. Ende eines einzigen B. bekommen! Das tut mir so furchtbar leid, dass bin ich fast verrückt von der Verzweiflung! Deine Gedanke mich zu besuchen ist nicht richtig: 1) wenn Du kommst, ich weiss nicht, ob wird Dir gestattet mich zu sehen, 2) wenn wird es gestattet, es wird dauern 10-15 Minuten beider Zeugen, - ich werde kein Wort finden, 3) Der Abschied bei meinem Nerven Zustand wird zu schmerzlich - ich weiss nicht, was kann mit mir passieren. Komme lieber nicht, - es lohnt nicht die Wunden zu berühren. In voriger Woche bekam ich von Dir Päckchen: 1) a. 27-XII - 2 (längere Verpackung - mit zu Hause gemachten Papirosen) u. 1 - 30-XII (mit Kuchen) - danke! Die Merkmale über vernünftiger Wendung meines Schicksals erwiesen sich als falsch: ich weiss nicht wer u. warum hat sie aus dem Finger ausgesaugt. Ich glaube nicht mehr an die Vernunft u. Gerechtigkeit. Ich bin immer unter Leuten, aber spreche ich so wenig, dass scheint est, werde ich die sprechkunst vergessen. Am Heiligen Abend war ich allein - doch solltest Du meine Stimme hören. Am Silvesterabend um 12 - sass ich beim Fenster: es gab viele Sternen im Himmel u. war hörbar das Geräusch des weiten stürmischen Meeres. Das war die Nacht! Da ist 1944 Jahr begonnen! Ja. Je mehr schweige ich, je tiefer gehe in mich selbst, je mehr denke an Euch! Ich fühle Dich, ich weiss alle Deine Sorgen u. Gedanken... Es ist ein solcher Pech in diesen Zeiten einen Dichter zu sein, - u. noch als Häftling im Lager zu sitzen! Vanduk, Vanduk! Ich glaube, Du sollst doch meine Stimme hören! Wenn kannst Du, schicke mir: 1) Tabak (vielleicht: alte - vom Jonas Vater), 2) Rauchpapier, 3) Deine Kaffeemischung, 4) Brille (kräftigere Einrahmung). Es wäre alles anders, wenn meine Nerven in besseren Zustand wären. Wenn das Haimatweh ein Krankheit ist, - habe ich sie in sehr schweren Form. Sie beeinflusst alle Gedanken u. Empfindungen. Na, ja - es gibt kein Sinn über mich mehr zu schreiben. Wird man mich nicht vergessen in der Heimat? Ich weiss jetzt, wass ist das traurig zu sein. Genug. Küsse u. segne [1r] // unsere Dalia: wenigstens, sie hat bessere Erlebnisse. Vanduk, hörst Du mich?

Ech! - Küsse Dich am herzlichsten!

Dein Bal

P. S. Dein Brief mit offiziellen Dokumenten kam zu mir noch nicht.

Bl [1v] //

Prof. dr. Balys Sruoga

Stutthof, 1944 [m.] sausio 2 [d.]

Vanduk, Rūpintojėle miela! [1] Šiandien atėjo Tavo gruodžio 12 d. laiškas, - ačiū, - ačiū! Tu negali įsivaizduoti, koks brangus man yra kiekvienas žodis iš gyvojo pasaulio! [2] Dieve mano, - kiek mažai mano laiškų Tu gavai! Rašau Tau kiekvieną sekmadienį, ir vietoj 5 (penkių) laiškų Tu gavai tik vieno vienintelio laiško pradžia ir pabaigą. Labai apgailestauju, kad esu beveik pamišęs iš nevilties! Tavo mintis aplankyti mane yra klaidinga: 1) jei Tu atvyksi, aš nežinau, ar Tau leis mane pamatyti, 2) jei leis, susitikimas truks 10-15 minučių, dalyvaujant liudininkams, - aš nerasiu nė žodžio, 3) atsisveikinimas, esant tokiai mano nervų būklei, bus per daug skausmingas - nežinau, kas man gali nutikti. Geriau nevažiuok, - neverta liesti žaizdų. Praeitą savaitę gavau nuo Tavęs šiuos siuntinėlius: gruodžio 27 d. - 2 (ilgesnė dėžutė - su namie pagamintais papirosais) ir 1 - gruodžio 30 d. (su pyragaičiu) - ačiū! [3] Ženklaai dėl išmintingesnio mano likimo posūkio pasirodė klaidingi: nežinau, kas ir kodėl išlaužė juos iš piršto [4]. Aš nebetikiu protu ir teisingumu. Visuomet esu tarp žmonių, bet taip mažai kalbu, kad atrodo, jog visai užmiršiu kalbą. Kūčių vakarą buvau vienas - juk turėjai mano balsą girdėti [5]. Naujų metų vakarą apie 12 val. sėdėjau prie lango: danguje buvo daug žvaigždžių ir girdėjosi tolimos audringos jūros ūžesys. Tai buvo naktis! Štai ir prasidėjo 1944 metai! Taip. Kuo aš daugiau tyliu, tuo giliau grimztu į save, tuo daugiau galvoju apie Jus. Aš jaučiu Tave, aš žinau visus Tavo rūpesčius ir mintis... Tokia nelaimė šiais laikais būti poetu, - ir iki šiol, laikomam kaliniu, sėdėti lageryje! Vanduk, Vanduk! Aš tikiu, Tu juk turi girdėti mano balsą! Jei gali, atsiųsk man: 1) tabako (galbūt seno iš Jono tėvo), 2) rūkomojo popieriaus, 3) Tavo kavos mišinio, 4) akinius (stipresniais rėmeliais). Viskas būtų kitaip, jei mano nervai būtų geresnės būklės. Jei tėvynės ilgesys yra liga, - sergu aš ja labai sunkia forma. Ji veikia visas mintis ir jausmus. Na, taip - nėra prasmės daugiau apie save rašyti. Ar manęs nepamirš tėvynėje? [6] Dabar žinau, ką reiškia liūdėti. Gana. Pabučiuok ir palaimink [1r] // mūsų Dalią: nors ji tegu patiria geresnių išgyvenimų. Vanduk, ar Tu girdi mane?

Ech! - Bučiuoju Tave kuo nuoširdžiausiai!

Tavo Bal

P. S. Tavo laiškas su oficialiais dokumentais dar neatėjo.

Bl [1v] //

KOMENTARAI

[1] „Visi pirmieji kreipimaisi laiške rašyti lietuviškai“ (Vandos Sruogienės pastaba).

„Neįtikėtini kreipiniai į žmoną: „Mano brangi Vanduk“, „Geroji Vanduk“, „Mano Vanduk“... Kreipiniai lietuvių kalba: „Vandukėli mano mieliausis!“, „Vanduk, Rūpintojėle mano!“, „Vanduk, Gyvenimėli!“, „Vanduk, miela, mylima!“ - tokia gili yra trumpą laišką svetima kalba rašančiojo būseną, kad vardo mažiųjų formos tarsi myluojamos tarimu, savuoju, prigimtinu. Visa, ko negalima parašyti, žinant, kad bus cenzūruojama, parašoma kreipinyje“ (Viktorija Daujotytė, *Už brūkšnio*, Vilnius: Tyto alba, p. 125).

- [2] „Sruoga jautėsi ištremtas į mirusiųjų pasaulį“ (Viktorija Daujotytė, *Už brūkšnio*, Vilnius: Tyto alba, p. 125). Neatsitiktinai lagerio aplinka lietuvių rezistentų – garbės kalinių vaizduojama kaip „gyvojo pasaulio“ prieštara – „mirštančiųjų miest[as]“ (Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*, Putnam: Immaculata, 1951, p. 193): „Visa kita, – spygliuotos ir įelektrintos vielos, sargybų bokštai, išrikiuoti kas 150 metrų aplink stovyklą, draudimas naktimis vaikščioti po rajoną ir į kitus blokus, oficialios bausmės, nuolatinis alkis – nebebuvo kaliniui nauja. Gal tik naujai supiltas smėlis, vėjo pustomas tarp barakų, gatvėmis ir Himmlerio alėja, įsiskverbdamas į pačias patalpas, užžerdamas stalus, lovas... apniaukdavo kalinio dvasią. Nyki, duobėta ir kelmuota tuštuma buvo ir tarp stovyklos bei dievų miško (šis buvo iškiristas toli pajūrio linkui). Kalinio akys negalėjo iš arčiau pastebėti jokio gyvo gamtos kampelio“ (Idem, in: *Ibid.*, p. 277–278). Dalis kalinių, gyvendami tokį „užsklęstą, nors kiek pagerėjusį gyvenimą“, (Idem, in: *Ibid.*, p. 278) „jautė dvasios alkį, vidinę tuštumą – juos valdė „[b]etikslybės sąmonė“ (Idem, in: *Ibid.*, p. 317).
- [3] Lapkričio 27 d. Vanda Sruogienė Baliui Sruogai išsiuntė 1 [klg.] registruotą siuntinį, kuris „gautas“ („57. Sausainukai, popirosai iš Marcelės, marmelado apv[ali] dėžutė, truputis kavos“); gruodžio 2 d. Vanda Sruogienė išsiuntė 1 1/2 [klg.] siuntinį („58. Duonos 1 klg., popirosų dėž[utė], cukraus gabal[inio] dėžutė, svogūnai“); gruodžio 3 d. Vanda Sruogienė išsiuntė 2 [klg.] siuntinį, kuris buvo „gautas“ („59. Duonos 1 klg., sviesto 1/4 klg., žąsies pašteto 1/4 klg., marmelado maža apskr[ita] dėžutė, popirosų dėžutė nuo Bor[ult]os, 150 gr. degtinės, truputis pyragaičių“); lapkričio 30 d. Kazimieras Daugirdas išsiuntė siuntinį, kuris nežinia, ar gautas (turinys nenurodytas) („Sąrašas siuntinių, siųstų į Štuthofą“, žr. „Balys Sruoga, „Biografija, 1943–1945, Stutthof“, in: *BLKMČ BS*).
- [4] Kūčioms ir Kalėdoms lietuvių garbės kalinius tuščiai žadėta paleisti iš lagerio: „Puošėme savo bloke ir mes eglutę. Tačiau puošėme ją nenoromis, nes buvo vėl pasklidę „tikrų“ žinių, kad Kalėdas jau švęsime tarp savųjų. Tos žinios mums buvo kaip girtuokliui svaigalai“ (A. Gervydas [Antanas Kučinskas], *Už spygliuotų vielų*, Chicago: „Draugo“ spaustuvė, 1950, p. 124). Stasys Yla sukūrė giesmę, kurios žodžiai liudijo viltį per Kalėdas sugrįžti į namus: „Varpai, giedokit giesmę rytmetinę, / *Trimitai, gauskit – grįžtam į tėvynę*“ (Leonas Puskunigis, „Štuthofas žardienos“, in: *Pragaro vartai – Štuthofas*, sudarė Alisa Rupšienė, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, p. 373). „Kunigas S. Yla kalėdinę giesmę rašė tada, kai sklido gandai, jog mus greit paleis, bet dienoms slenkant tos laisvės viltys vis labiau blanksta“ (Idem, in: *Ibid.*, p. 373–374).

- [5] Balys Sruoga kartu su savo bendraminčiais – „aitvarininkais“ Kūčių proga lageryje rengė kūrybinę programą, tačiau šventėje nedalyvavo – atsiribojo, mintimis buvo Lietuvoje kartu su šeima: „Sruoga bandė prisidėti prie pirmųjų Kūčių programos. Peržiūrėjo saviškių kūrinį, kai kur pataisė, tačiau pats prie Kūčių stalo nėjo. Visiems tai buvo nelauktas dalykas. – Kodėl? Iš principinio nusistatymo ar dėl kokio išsižadimo? – spėliojo draugai. Siūsta pasiuntiniai, prašyta, bet jis gulėjo savo kurtėje, lovoje, ir nėjo. Po paplotėlio laužymo, po religinio žodžio, valgio, kokį tada galėjome suorganizuoti, prasidėjo programa. Prie prakartėlės, mūsų Kantvilo darytos, paskaityta pora eilėraščių, vienas vaizdelis. Choras pagiedojo kalėdinių giesmių. Draugai džiaugėsi, kai kurie net ašarojo, nes visa tai perkėlė į namus, į tas Lietuvos šeimas, kuriose buvo jos švenčiamos. Po iškilnių aitvarininkai aplankė savo vadovą. Jis skundėsi negaluoju. Tačiau suprasti buvo sunku, kodėl jis vis dėlto išsiskyrė. Vėliau, kai paaiškėjo, kad jis vengia viešų ir bendrų mūsų iškilnių, kai kas ėmė galvoti, gal jam, jautriam žmogui, visa tai per daug būtų priminę tėvynę, gal jis nebūtų atlaikęs savo ašarų, o tai rodyti prieš publiką būtų jam nepatogu. Geriau tegu niekas nemato ir nežino“ (Stasys Yla, *Žmonės ir žvėrys Dievų miške*, Putnam: Immaculata, 1951, p. 255–256).
- Naujų metų vakarą Balys Sruoga, nors daug ir su entuziazmu dirbo, rengdamas išskirtinę improvizacinę programą, taip pat laikėsi atokiai, buvo rimtas ir susikaupęs: „Programa turėjo būti įvairi ir linksma. Juk artinosi metai, kuriais tikėjomės sprendimo pasaulyje vykstantiems įvykiams. Tikėjomės asmenišką laisvės sau ir Lietuvai. [...] Atėjo Naujų metų vakaras ir kartu – nusivylimas. Mūsų draugai, apsiėmę vaidinti, atsisakė. Vienas teliko, kuris visą programą ant savo pečių nešė. Jis ir kalbėjo, ir dainavo, o mes tik pritarti galėjome. B. Sruoga iš pradžių dar šypsojosi, bet toliau tilo ir niaukėsi. Gal ir ne programa čia buvo kalta, gal ir ne tie smulkūs nesusipratimai tarp bloko gyventojų dieną prieš tai dėl duonos kąsnio, nesusipratimai, kurie čia pat buvo apdainuoti ir pašiepti. Tai turėjo būti kas kita. Balio Sruogos veidas surimtėjo, lūpos susičiaupė tylai, kad neprasisivertų kelias dienas. Kai laikrodžio išmušė dvyliką valandą ir spaudėme vieni kitiems rankas, linkėjimus ištarėme daugiau žvilgsniu ir širdim, ne žodžiais. Ir Balys Sruoga spaudė visiems ranką tylėdamas. Tą naktį tik vienas Hitleris rėkė. Rėkė jis per garsiakalbius, kad sunaikins visus savo išorinius ir vidaus priešus. Sekantį rytą Hitlerio žodžiai buvo pakartoti lazdu smūgiais į kalinių kūnus. Jau bepradedas švelnėti režimas vėl sužvėrėjo“ (Henrikas Blazas, „Dryžuotas milžinas“, in: Balys Sruoga mūsų atsiminimuose, sudarė Vanda Sruogienė, Vilnius: Regnum fondas, 1996, p. 367–368).
- „Sruoga, užsidaręs savo kiaute, meditavo, puoselėjo vidinę dvasinę rezistenciją. Kurį laiką buvo visiškai atsiskyrėlis. Tuo metu net bijojai jį užkalbinti, nes spindinčiose akyse tartum matei gilų prašymą: „Neliesk manęs!“ (Mečys Mackevičius, „Laisvėje ir Stutthofu kacetė“, in: Balys Sruoga mūsų atsiminimuose, sudarė Vanda Sruogienė, Vilnius: Regnum fondas, 1996, p. 362)

[6] Vincas Mykolaitis-Putinas apmąstė situaciją Lietuvoje praėjus metams po rašytojo suėmimo ir įkalinimo Štuthofio lageryje. Vincą Mykolaitį-Putiną jaudino ir neramino inteligentijos ir visuomenės neveiklumas, abejingumas dėl Vilniaus universiteto dėstytojų Balio Sruogos ir Vlodo Jurgučio likimo:

„Kovo 17 d., penktadienis

Šiandien sukanka metai, kai uždarytas Universitetas, suimti ir išvežti Sruoga, Jurgutis, Mackonis ir kiti, iš kurių keliolikos žmonių jau nebėra gyvų. Kokia prasmė tų visų represijų, ir šiandien neaišku. Ar tie žmonės išvežti į koncentracijos stovyklą Stutthofe, ar būtų buvę neišvežti, Lietuvos gyvenimas nė per plauką nebūtų pakitėjęs. O jei nebūtų buvę išvežti, visuomenėj būtų buvę mažiau kartumo, o išvežtiesiems, jų šeimoms ir artimiesiems mažiau beprasmiškos kančios. Kai aš pamąstau apie Sruogą, mano širdį suspaudžia priekaištingas nerimastis. Kodėl mes nieko dėl jo nedarome! Tiesa, Rašytojų draugijos nebėr. Bet yra gi rašytojai, leidėjai, skaitytojai – yra lietuvių visuomenė. Visi tyli, kai koncentracijos lagery ardo sveikatą ir trumpina gyvenimą vienas iš stipriausių rašytojų ir originaliausių mūsų žmonių. Pirmoj eilėj kokį nors demaršą turėjo padaryti rektorius ar Senatas universiteto vardu gal su visos profesūros parašais. Juk išvežti du jo nariai: Sruoga ir Jurgutis. Gal tie demaršai ir neturėtų pasėkų, bet vis dėlto ši tą reikštų, o patiems išvežtiesiems būtų bent moralė paguoda, kad jie nėra pamiršti. Lig šiol nenuilstamą energiją rodo ponia Sr-nė, išvaikščiojusi visas instancijas ir vis dar tebevaikščiojanti, tebeklabinanti. Keista tai, kad išvežtieji laikomi amnestuotais, o vis dėlto nepaleidžiami. Daug jau terminų praėjo, kada jie turėjo būti paleisti. Gera bent tai, kad jų režimas, sako, ten nėra sunkus ir kad gali gauti maisto siuntinius“ (Vincas Mykolaitis-Putinas, *Dienoraštis 1938-1945*, sudarė Virgilija Stonytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2022, p. 315-316).